

УДК 784:378.147:37.01:002.8:378

Цитування:

Мальцева О. В. Особливості викладання джазової імпровізації для естрадних вокалістів музичних коледжів. *Мистецтвознавчі записки* : зб. наук. пр. 2022. Вип. 42. С. 90–95.

Maltseva O. (2022). Peculiarities of Teaching Jazz Improvisation for Pop Singers of Music Colleges. *Mystetstvoznavchi zapysky*: zb. nauk. pr., 42, 90–95 [in Ukrainian].

*Мальцева Олена Володимирівна,
старша викладачка кафедри
музичного мистецтва та хореографії
Навчально-наукового інституту
культури і мистецтв
Луганського національного університету
ім. Тараса Шевченка (Полтава),
заслужена артистка України
<https://orcid.org/0000-0002-4443-106X>
ivtem7811@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДЖАЗОВОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ ДЛЯ ЕСТРАДНИХ ВОКАЛІСТІВ МУЗИЧНИХ КОЛЕДЖІВ

Мета роботи – розкрити історичні аспекти становлення джазу як одного з напрямів музичного мистецтва; з'ясувати зміст понять «імпровізація» і «вокальна імпровізація» в сучасній музикознавчій та музично-педагогічній літературі; визначити педагогічні умови, що сприяють успішному формуванню навичок джазової імпровізації в студентів музичного коледжу в класі естрадного вокалу; виявити, теоретично обґрунтувати та описати педагогічні умови формування в них навичок джазової імпровізації. **Методологія роботи** полягає в застосуванні таких методів, як: емпіричний метод, метод аналогії, аксіоматичний метод, елементарно-теоретичний метод, метод систематизації. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше розкрито проблему формування навичок джазової імпровізації в студентів музичних коледжів спеціальності «Естрадний спів». **Висновки.** Теоретичний аналіз проблеми дослідження та результати дослідно-пошукової роботи дали змогу зробити такі висновки. Аналіз наукової літератури сприяв розкриттю змісту таких понять, як: імпровізація, імпровізація естрадного вокаліста, скет. Імпровізація є одночасним виконанням музики без попередньої підготовки, спонтанний музичний вислів, безпосередня, миттєва реалізація музичної думки. Також запропоновано визначення імпровізації естрадного вокаліста: вона являє собою творчий процес створення музично-художнього образу в момент безпосереднього вокально-складового інтонування музичного та літературного тексту (скет-спів), сутністю якого є пізнання, відтворення та поширення об'єктивно й суб'єктивно нового використання загальноприйнятих складових поєднань і привнесення оригінальних складів у скет-вокал, оригінального джазового фразування, свінгу, акцентування та нової артикуляції, специфіка якого полягає в особливих способах звукоутворення, використанні широкого спектру тембрових фарб та звукоімітаційних елементів у межах структурної схеми твору. Дослідно-пошукова робота показала, що формування навичок джазової імпровізації в студентів музичного коледжу в класі естрадного вокалу не можливе без створення відповідних умов, у нашому випадку педагогічних, що включають спілкування вчитель-учень, різні методи та вправи, які впливають на якість формування навичок джазової імпровізації. Отже, залучення здобувачів освіти у творчу діяльність, використання різних методів у роботі зі студентами сприяє прояву позитивної динаміки у формуванні навичок джазової імпровізації в студентів музичного коледжу в класі естрадного вокалу. Високі показники пов'язані з успішною організацією занять, застосуванням різних методів, спрямованих на формування навичок джазової імпровізації в студентів музичного коледжу в класі естрадного вокалу.

Ключові слова: вокальна педагогіка, вокальна імпровізація, музичне мистецтво естради, джаз, імпровізація, свінг, естрадний спів.

Maltseva Olena, Senior Lecturer, Department of Musical Art and Choreography, Educational and Scientific Institute of Culture and Arts, Taras Shevchenko National University of Luhansk, Honored Artist of Ukraine

Peculiarities of Teaching Jazz Improvisation for Pop Singers of Music Colleges

The purpose of the article is to reveal the historical aspects of the formation of jazz as one of the directions of musical art; to find out the meaning and essence of the concepts "improvisation" and "vocal improvisation" in modern musicology and music-pedagogical literature; to determine the pedagogical conditions that contribute to the successful formation of jazz improvisation skills among music college students in the pop vocal class; to identify, theoretically justify, and describe the pedagogical conditions for the formation of jazz improvisation skills among music college students in the pop vocal class. **The research methodology** consists in the application of such methods as empirical method, analogy method, axiomatic method, elementary-theoretical method, and method of systematisation. **The scientific novelty** lies in the fact that for the first time the problem of formation of jazz improvisation skills among students of music colleges specialising in pop singing is revealed. **Conclusions.** The theoretical analysis of the research

problem and the results of the research work made it possible to draw the following conclusions. The analysis of scientific literature made it possible to reveal such concepts as "improvisation", "improvisation of pop singer", "sket". Improvisation is a simultaneous performance of music without prior preparation, a spontaneous musical expression, and a direct, instant realisation of a musical thought. The definition of pop vocalist improvisation has also been given. It is a creative process of forming a musical and artistic image at the moment of direct vocal-syllabic intonation of a musical and literary text (sket singing), the essence of which is the knowledge, reproduction and dissemination of objectively and subjectively new use of generally accepted compositional combinations and the introduction of original scat-vocal compositions, original jazz phrasing, swing, accentuation and new articulation. The specificity of this process consists in special methods of sound creation, the use of a wide range of timbre colours and sound imitation elements within the framework of the structural scheme of the work. Research work has shown that the formation of jazz improvisation skills among students of a music college in the class of pop vocals is impossible without the creation of appropriate conditions, in this case pedagogical ones. These conditions include teacher-student communication, various methods, and exercises that affect the quality of formation of jazz skills improvisations. Thus, the inclusion of students in creative activities, the use of various methods in working with students contributes to the manifestation of positive dynamics in the formation of jazz improvisation skills among music college students in the pop vocal class. High indicators are associated with the successful organisation of classes, the use of various methods aimed at the formation of jazz improvisation skills among music college students in the pop vocal class.

Key words: vocal pedagogy, vocal improvisation, pop music, jazz, improvisation, swing, pop singing.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що навички джазової імпровізації в студентів-вокалістів музичного коледжу є одним із найважливіших факторів виховання фахівця високого професійного рівня.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні положення про історію становлення джазу як одного з напрямів музичного мистецтва висвітлили Д. Колліер, Ф. Ньютон, Д. Саймон, С. Фінкельштайн; теоретичні положення вітчизняних та зарубіжних вчених про сутність поняття «імпровізація» розкрили О. Грицьків, Т. Діденко, Н. Дрожжина, Г. Шулер, Ю. Кінус, К. Ларкін, Г. Ріман, М. Сапонов, О. Степурко, Є. Феранд; ідеї вітчизняних дослідників у галузі вокальної педагогіки щодо необхідності застосування специфічних методів та прийомів навчання вокалістів джазової імпровізації описали О. Грицьків, Н. Дрожжина, С. Ріггс, О. Степурко, Б. Столов, О. Хижко.

Метою дослідження є розкрити історичні аспекти становлення джазу як одного з напрямів музичного мистецтва; з'ясувати зміст понять «імпровізація» та «вокальна імпровізація» в сучасній музикознавчій та музично-педагогічній літературі; визначити педагогічні умови, що сприяють успішному формуванню навичок джазової імпровізації в студентів музичного коледжу в класі естрадного вокалу; виявити, теоретично обґрунтувати та описати педагогічні умови формування в них навичок джазової імпровізації.

Виклад основного матеріалу. Джаз (англ. jazz) – рід професійного музичного мистецтва, що виник у США наприкінці IX – на початку XX ст. в результаті взаємодії африканської та європейської музичних культур [12].

Історія джазової музики ознаменувалася однією із найважливіших подій світової історії. Це переселення народів, які перебували в пошуку кращого життя, у Новий світ. Але якщо європейський народ чекало процвітання, то африканці ставали там рабами. У Західному Гемпширі європейські культури зазнали певних процесів об'єднання. Це торкнулося музичної культури. До цього синтезу цілком можна віднести і джаз [7, 3].

В африканського народу музика відіграє надважливу роль і виявляється в різноманітних формах, що відповідають певному виду життєдіяльності, супроводжують церемонії, що проводять у зв'язку з народженням дітей, досягненням ними повноліття, створенням сім'ї, відходом в інший світ; є обрядові пісні. Праця в африканців також має музичний супровід.

Західна Африка відрізнялася використанням імпровізаційних танців, що виконують групою. Вони супроводжувалися ритмами барабанів, які надавали музиці експресивного характеру.

Така музика отримала назву hot rhythm, що в перекладі означає «гарячий ритм». Такому ритму було характерне «розгойдування», і музиканти накладали один на одного різні ритми та розміри, у такий спосіб створюючи поліритм і поліметр. Артикуляція барабанів була найважливішою рисою такої музики і виражалася атакою звуку, що визначала інтенсивність його початку.

Пізніше це стало одним із найважливіших компонентів у джазі. Структура «запитання-відповідь» вже тоді була однією з особливостей діалогу між солістом і хором, а перекличка соліста-барабанщика та групи інших барабанів стала попередником

імпровазації. Соліст у спонтанній варіативній формі трактує мелодичний матеріал, а ансамбль вносить свою частку винахідливості у відповіді солістові [7, 4].

Для музики африканського народу також були характерні акценти, використовувані в розмовній мові, наприклад: ударний склад – нагору, а кінець слова – вниз [7, 4]. Вокальна музика використовувала такі прийоми, як глісандо, висхідну атаку й низхідне пом'якшення.

Але, крім афроамериканців, були й інші народи: англоамериканці, ірландці, італійці, євреї та багато інших. Кожен із них привніс до джазової музики елементи, взяті з культури свого народу. І завдяки цьому спільному внеску відбулося народження нового виду музичного мистецтва, яке повною мірою відобразило емоційне й суспільне життя, смуток і гнів народу, який був рабом на американських землях. Створене мистецтво дало можливість відволікатися від негараздів і життєвих труднощів, заборон та обмежень. Надзвичайна краса та самобутність цієї музики захопили увесь світ.

У західноафриканській музиці складно виявити характерні для Європи музичні форми, такі як рондо, соната. Вся західноафриканська музика побудована на коротких фразах. Це стосується і джазу, у якому задіяні рифи (повтор лінії баса в піаністів).

Європейська музика внесла в розвиток джазової музики важливі риси. До них можна віднести такі: а) звукоряд африканської музики має звукоряд та деякі елементи гармонії, що нагадують європейську, але основу джазу становить гармонічна система Європи; б) європейська система нотації вплинула на процес створення джазової музики; в) європейська музика надала джазу свій музичний арсенал інструментів (корнет, тромбон, саксофон, кларнет, фортепіано, контрабас та гітара), виняток становить лише ударна установка, що являє собою зібрані разом ударні інструменти різного походження; г) 32-тактова форма популярної пісні та форми, що використовують у маршах та регтаймах, були запозичені з європейської музики.

У 1920–1930-ті роки джаз став популярним у світі, частиною масової культури [10, 38]. Джаз – невід'ємна складова життя всіх соціальних верств, він зумів об'єднати людей. Завдяки цьому джаз можна вважати феноменом поряд із класичною музикою.

Особливе ставлення публіки до джазу допомогло сформувати його надзвичайний пульс, яскравість звучання, склад інструментів, який ніхто раніше не використовував, у якому

постійно змінюється роль кожного учасника, виникає нова манера вокального викладу матеріалу. Глядач міг відчувати себе в центрі подій, що відбуваються на сцені, завдяки розташуванню музикантів у вигляді півкола. Інтерес до джазу не згасав не лише в Америці, а й у країнах Європи. Цей рекорд за тривалістю інтересу зможе побити лише рок-музика у 1960-1990-х роках.

Імпровація (фр. *improvisation*, італ. *improvvisazione*, від лат. *improvises* – несподіваний, раптовий) – особливий вид художньої творчості, за якого твір створюють безпосередньо під час його виконання [10]. Поняття імпровазації досить широке. Воно представлене в абсолютно різних проявах: у танці, літературі, музиці, театрі. Це важлива, невід'ємна частина соціального й творчого життя. Вперше поняття імпровазації запропонував Г. Ріман, який вказав, що імпровація є самостійним мистецьким феноменом західної музики. Він визначає імпровацію як мистецтво спонтанного створення музики під час виступу [12]. Ця думка не зазнала особливих змін дотепер.

Сучасні дослідники виділяють характерні риси імпровазації: безпосередність творчого висловлювання та демонстрація віртуозної легкості володіння формотворчими та виконавськими прийомами.

У джазовій музиці проблему імпровазації вперше висвітлив французький теоретик Андре Одером у 1956 р. [4]. Він представив першу типологію імпровазації. На його думку, основу імпровазації становить мелодична фраза, а суть проблеми полягає в ритмічному, гармонічному та тембровому наповненні фрази. Такий підхід можна вважати актуальним і сьогодні, оскільки принципова відмінність джазової та європейської музичних практик очевидна – звуковий еталон джазу набагато різноманітніший. Для джазової музики характерна вільна зміна звукових параметрів (тембру, ритму, висоти) фрази, що вже призводить до імпровазації.

Більшість енциклопедичних видань розглядають джаз як варіювання певної заданої мелодії, що поєднується з гармонічним планом, який залишається незмінним [3, 68; 9, 392; 10, 384]. Виконавець може на власний розсуд змінювати ступінь свободи варіювання: або частково, за допомогою орнаментів; або повністю, але з перетвореним мелодичним контуром. З цього випливає, що імпровація є способом сольного мелодичного висловлювання, під час якого імпроваційне навантаження спрямоване на одного музиканта.

Мелодія та гармонія, поєднуючись, створюють єдність спонтанного, чим тут є гармонія, та заданого, чим є ритм.

Друге розуміння імпровізації наявне в спеціальній літературі, у якій ідеться про спеціальні ідіоми, що характеризують джазове музикування. Імпровізація є тут однією з характерних рис джазу поряд з блюзовими тонами, свінгом, хот-інтонуванням [12, 170]. Проте співвідносна із цими елементами щодо зовнішньої характерності джазу імпровізація не рівнозначна їм у контексті тих механізмів джазового музикування. На думку Г. Шуллера, «імпровізація – такий елемент джазу, який не вміщується в жоден із досі обговорюваних аспектів джазової музики, хоча, звичайно, він стосується кожного з них» [7, 57].

У третьому значенні джазова імпровізація постає як стихія джазового музикування, яка охоплює увесь комплекс виражальних засобів джазу.

Специфіка джазової імпровізації проявляється насамперед у ритмічній організації джазового процесу. Джаз – мистецтво ритму, який визначає і мінливу суть джазової імпровізації, і творчу мотивацію музиканта.

Німецькі дослідники К. Боладер та К. Х. Холлер вважають, що «вихідний пункт імпровізації в джазі – бажання ритмічної участі» [2, 95]. Зміна таких параметрів звучання, як гармонія, мелодія, тембральне забарвлення, динаміка і гучність звучання не викликають ефекту джазовості; але якщо ми зіграємо звичайну, не джазову мелодію за законами джазового ритму, тобто зі свінгом, вона зазвучить по-джазовому й набуде імпровізаційності. Якщо розглядати свінг як принцип організації музичного часу, то він визначатиме динаміку імпровізаційних подій. З огляду на це джазову імпровізацію можна визначити як фундаментальну основу джазу, специфіка якої проявляється в процесі гри зі свінгом.

Особливості навчання імпровізації вокалістів у галузі музичного мистецтва естради зумовлені специфікою естрадно-джазового виконавства, у якому імпровізація та інтерпретація є сутнісними компонентами створення і втілення задуму творів естрадно-джазового мистецтва засобами вокально-складового інтонування, що полягають у створенні творчої мотивації музично-творчої діяльності та поетапному системному підході до освоєння імпровізації та інтерпретації джазових стандартів, активного використання

комплексу інтерактивних методів та комп'ютерних технологій.

Специфіка навчання джазової імпровізації в тому, що імпровізація в джазовому вокальному виконавстві є сутнісним компонентом, єдиною умовою реалізації творів естрадно-джазового мистецтва, методом «пошуку» нових виразних компонентів, невід'ємною частиною втілення музично-художнього образу, формою творчого пошуку. Творчість та імпровізація часто не розривні, оскільки передбачають створення нового, раніше не бувало [12].

Кожному студенту, який навчається імпровізації, необхідно знати основний мінімум для набуття виконавської свободи: тему та гармонічну сітку теми; форму твору; тональність теми, відхилення та модуляції в інші тональності; акорди й секвенції; гами, що відповідають акордам [12].

При навчанні студента необхідно враховувати такі аспекти: рівень загальної музичної і теоретичної підготовки, навички читання з листка та запису нотного тексту, прослуховування та аналіз кращих зразків джазової музики, розвиток слухового еталона джазової стилістики, а також уміння відрізнити головне від другорядного, звертаючи увагу на конкретні прийоми джазової музичної мови.

Робота з формування навичок імпровізації повинна спиратися на принципи поступовості та послідовності. Студенти мають опанувати три рівні професійної майстерності, не пропустивши жодного. На першій сходинці перебуває процес творення (а не імпровізації) будь-яких музичних фрагментів, на другій – створення нових фрагментів та епізодів: цей етап поєднує відтворення та імпровізацію з використанням різних методів. Третій етап є лише імпровізацією.

При роботі зі студентами в ході формування навичок джазової імпровізації викладач має враховувати загальну специфіку роботи вокаліста: при інтонуванні вокаліст не завжди встигає «перекласти» фразу, що виконується на ноти, тому педагог повинен застосовувати такі форми навчання, як самостійне прослуховування, «зняття» та аналіз соло видатних джазових виконавців, як вокалістів, так і інструменталістів, оскільки знайомство з кращими зразками вокального джазу та інструментальними соло сприяє формуванню відчуття свінгу, джазового фразування та специфічних прийомів вокально-джазового виконавства.

Записуючи імпровізаційні лінії того чи іншого музиканта, студент може прискорити

процес навчання імпровізації. Також потрібно використовувати принцип «від простого – до складного»: записуємо спочатку прості, потім – складніші фрази. Ця робота розвиває слух, відчуття ритму, форми [12]. Надалі така робота допоможе при записі своїх ліній імпровізації [12].

Важливо ознайомити студента з принципами використання гармонії виконуваного твору. Педагог має сформувати загальне уявлення про те, що студент повинен опанувати: учень за допомогою педагога вивчає джазову акордику в різних її проявах (структура, типові поєднання та послідовності); розглядає різні варіанти гармонізації джазових мелодій; створює ті чи інші комбінації звуків на акордовій основі. Студент повинен усвідомити важливість принципу відповідності, смислової узгодженості мелодики та гармонічного супроводу в процесі імпровізації, принцип, відступ від якого призведе до звукового несмаку.

До особливостей навчання джазової імпровізації вокалістів естрадного напрямку можна віднести формування відчуття «свінгу». Є низка передумов, що сприяють виробленню відчуття «свінгу». Це використання тріольної пульсації, метричної частки пунктирного ритму, акцентування окремих нот, так званих «блукуючий акцент», та синкопування. При цьому використовувати тільки ці засоби недостатньо. Необхідно звертати увагу на майже невланне свідомістю мікровідхилення від метра, щоб цей метод був найбільш ефективним [12].

У ході практичного навчання імпровізації молодий музикант має дізнатися про види й типи джазових імпровізацій (мелодична, гармонічна; монодичний, гомофонний, поліфонічний тип); про сольну та колективну форми імпровізації; про стандартні форми структури джазових композицій (тричастинність), про правило «квадрата», про особливості та відмінні риси північноамериканського та європейського джазу тощо. Навчання імпровізації має бути систематичним і послідовним, а також проблемним, активним і свідомим.

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній уперше розкрито проблему формування навичок джазової імпровізації в студентів музичних коледжів спеціальності «Естрадний спів».

Висновки. Формування навичок імпровізації в студентів музичного коледжу в класі естрадного вокалу буде успішним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: а) в основі цього процесу мають бути принципи

послідовності та поступовості; б) варто застосовувати метод спостереження за музикою, метод музично-стильового аналізу, асоціативний метод; в) необхідно враховувати рівень музичного розвитку студентів та їхній рівень володіння вокальними навичками; г) потрібно застосовувати комплекс вокальних вправ, що сприятиме формуванню цих навичок.

Література

1. Грицьків О. А. Функціональні особливості використання сучасних вокальних технік у джазовому виконавстві. *Мистецькі пошуки* 2018. Вип. 2 (9). С. 18–22.
2. Дрожжина Н. В. Розвиток виконавських здібностей вокалістів у контексті музичного мистецтва естради. *Проблеми педагогіки мистецтва. Музична педагогіка і мистецтвознавство*. 2007. Вип. 1. С. 118–129.
3. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-13279> (дата звернення: 31.09.2022).
4. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=23918 (дата звернення: 31.09.2022).
5. Asriel A. Jazz. Analysen and aspekte. Berlin : Veb verlag, 1980. 294 p.
6. Bohländer C., Holler K.-H. Jazzführer. Leipzig : Verlages Philipp Reclam Stuttgart, 1980. 711 p.
7. Feather L. The Encyclopedia of Jazz. Bonanza : Random House, 1988. 527 p.
8. Hodeir A. Jazz: Its evolution and essence. New York : Grove Press, 1956. 295 p.
9. Larkin C. The Virgin encyclopedia of jazz. London : Virgin Books, 1999. 1024 p.
10. Randel D. M. The New Harvard Dictionary of Music. Cambridge : Belknap Press, 1986. 968 p.
11. Riemann H. Dictionary of music. London : Library and School Department, 1896. 924 p.
12. Sadie S. The Norton / Grove Concise Encyclopedia of Music. New York : W. W. Norton & Company, 1994. 928 p.
13. Schuller G. Early Jazz. Its roots and musical development. Oxford : Oxford University Press, 1968. 416 p.
14. Simon G. T. The Big Bands. New York : Macmillan, 1971. 600 p.

References

1. Hrytskiv, O. (2018). Funktsionalni osoblyvosti vykorystannia suchasnykh vokalnykh tekhnik u dzhazovomu vykonavstvi [Functional features of using modern vocal techniques in jazz performance]. *Mystetski poshuky*, 2 (9), 18–22 [in Ukrainian].
2. Drozhzhyna, N. (2007). Rozvytok vykonavskykh zdibnostei vokalistiv u konteksti muzychnoho mystetstva estrady [Development of performance abilities of vocalists in the context of pop music]. *Problemy pedahohiky mystetstva. Muzychna pedahohika i mystetstvovoznavstvo*, 1, 118–129 [in Ukrainian].

3. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-13279> [in Ukrainian].
4. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. Retrieved from: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=23918 [in Ukrainian].
5. Asriel, A. (1980). *Jazz. Analyzes and aspects*. Berlin: Veb verlag [in German].
6. Bohländer, C., Holler, K.-H. (1980). *Jazz guide*. Leipzig : Verlages Philipp Reclam Stuttgart [in German].
7. Feather, L. (1988). *The Encyclopedia of Jazz*. Bonanza: Random House [in English].
8. Hodeir, A. (1956). *Jazz: Its evolution and essence*. New York: Grove Press [in English].
9. Larkin, C. (1999). *The Virgin encyclopedia of jazz*. London: Virgin Books [in English].
10. Randel, D. M. (1986). *The New Harvard Dictionary of Music*. Harvard University [in English].
11. Riemann, H. (1896). *Dictionary of music*. London: Library and School Department [in English].
12. Sadie, S. (1994). *The Norton / Grove Concise Encyclopedia of Music*. W. W. Norton & Company [in English].
13. Schuller, G. (1968). *Early Jazz. Its roots and musical development*. Oxford Oxford: University Press [in English].
14. Simon, G. (1969). *The Big Bands*. New York: Macmillan [in English].

*Стаття надійшла до редакції 11.10.2022
Отримано після доопрацювання 14.11.2022
Прийнято до друку 23.11.2022*